

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Diana Stanisavljevic

På sagolika skäl eller bortom varje rimligt tvivel?

En straffprocessrättslig analys av "Mordet vid busshållplatsen" och
"Årsta torg"

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: VT 2023

Innehåll

SUMMARY	4
SAMMANFATTNING	6
FÖRORD	8
FÖRKORTNINGAR	9
1 INLEDNING	10
1.1 Bakgrund	10
1.2 Syfte och frågeställningar	10
1.3 Avgränsningar	11
1.4 Metod.....	11
1.5 Forskningsläge och material	11
1.6 Disposition.....	12
2 BEVISRÄTTSLIGA BEGREPP OCH UTGÅNGSPUNKTER I BROTTMÅL	13
2.1 Rättsfaktum	13
2.2 Bevisfaktum och bevisstema.....	13
2.3 Hjälpfaktum.....	14
2.4 Beviskravet i brottmål	14
3 INDICIEBEVISNING	16
3.1 Definition av termen indicium.....	16
3.2 Direkt och indirekt bevisning.....	17
3.3 Kausal- och icke kausal bevisning	17
3.4 Struktural bevisning	18
3.5 Beviskravet i förhållande till indiciebevisning.....	19
4 RÄTTSFALLSSTUDIE	21
4.1 Mordet vid busshållplatsen.....	21
4.1.1 Bakgrund i målet.....	21
4.1.2 Högsta domstolens bedömning	22
4.1.3 Skiljaktig mening	24
4.2 Årsta torg	25

4.2.1	Bakgrund i målet.....	25
4.2.2	Högsta domstolens bedömning	26
5	ANALYS OCH SLUTSATSER.....	29
5.1	Har HD sänkt beviskravet?	29
5.2	Kommer HD:s avgöranden att leda till fler fällande domar framöver?	33
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	35

Summary

In two criminal cases – murder and attempted murder – the Supreme Court has tested whether it is beyond reasonable doubt that the defendants have committed the crimes alleged by the prosecutor. What the legal cases have in common is that the evidence is based on circumstantial evidence. The classic definition of circumstantial evidence is that they constitute indirect traces of a criminal act that point to a certain perpetrator. Due to the indirect evidentiary nature of circumstantial evidence, circumstantial evidence cannot alone prove a crime. At first glance, legal certainty may seem to compete with criminal efficiency, but by circumstantial evidence working together in the form of structural evidence, a conviction based on circumstantial evidence is possible.

However, the evidentiary requirement in Swedish law is high. In order for the outcome of a criminal case to be a conviction, it must be established beyond reasonable doubt that the defendant has committed a crime. In the case of gang-related crime, direct evidence is often lacking, witnesses tend to remain silent, and cases are based on circumstantial evidence. Police and prosecutors have long complained about the high standard of proof and stated that rather “fabulous reasons” are required for a conviction. For a conviction based on circumstantial evidence, it is required that the investigation shows the defendant was at or at least in the vicinity of the crime scene, that one had the opportunity to carry out the act and that another alternative perpetrator can be excluded.

The legal cases *Murder at the Bus Stop* and *Årsta Torg* have a central position in the presentation. The first case concerns a murder that occurred at a bus stop in Märsta. In the second case, two security guards were shot while traveling in a car near Årsta Torg. In the analysis, the strengths and weaknesses of the central evidence in the legal cases are studied to investigate whether the Supreme Court has lowered the evidentiary requirement. In addition, a reasoning is carried out as to whether the rulings will lead to more convictions in the future. The analysis concludes that gaps in the

investigation, in correlation with circumstantial evidence carrying high probative value, seems to lead to the exclusion of alternative perpetrators. It is difficult to conclude the legal cases as having lowered the evidentiary requirement, and the rulings will probably not have any significant significance for the administration of justice in the future.

Sammanfattning

Högsta domstolen har i två brottmål – mord respektive försök till mord – prövat om det är ställt utom rimligt tvivel att de tilltalade har gjort sig skyldiga till de brott som åklagaren påstår. Gemensamt för rättsfallen är att bevisningen bygger på indiciebevisning. Den klassiska definitionen av indicier är att de utgör indirekta spår av en brottslig gärning som pekar mot en viss gärningsman. På grund av indiciers indirekta beviskaraktär kan ett indicium inte ensamt bevisa ett brott. Vid en första anblick kan rättssäkerheten tyckas konkurrera bort brottseffektiviteten, men genom att indicier samverkar i form av struktural bevisning möjliggörs en fällande dom grundad på indiciebevisning.

Beviskravet i svensk rätt är dock högt ställt. För att utgången i ett brottmål ska bli en fällande dom måste det vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har begått ett brott. Vid gängrelaterad brottslighet är det inte sällan direkta bevis saknas, vittnen tiger och målen bygger på indicier. Från polis- och åklagarhåll har man länge beklagat sig över det höga beviskravet och anfört att det snarare krävs ”sagolika skäl” för en fällande dom. För en fällande dom grundad på indiciebevisning krävs att utredningen kan visa att den tilltalade har befunnit sig på eller i närheten av brottsplatsen, att denne haft möjlighet att utföra gärningen samt att annan alternativ gärningsman kan uteslutas.

Rättsfallen *Mordet vid busshållplatsen* och *Årsta torg* har en central ställning i framställningen. Det första rättsfallet handlar om ett mord som inträffade vid en busshållplats i Märsta. I det andra målet hade två ordningsvakter blivit beskjutna när de färdades i en bil i närheten av Årsta torg. I analysen studeras den centrala bevisningens styrkor respektive svagheter i rättsfallen för att undersöka om Högsta domstolen har sänkt beviskravet. Vidare förs ett resonemang om avgörandena kommer att leda till fler fällande domar framöver. I analysen dras slutsatsen att avsaknad av luckor i utredningen i korrelation med förekomsten av flera indicier med högt bevisvärde tycks leda till att alternativa gärningsmän kan uteslutas. Det är svårt att uppfatta

rättsfallen som ett sänkt beviskrav och avgörandena kommer troligen inte att få någon beaktansvärd betydelse för rättskipningen framöver.

Förord

Tre års juridikstudier vid Lunds universitet är nu till ända. Min resa halvvägs genom utbildningen har onekligen gått snabbt. Jag vill tacka alla i min omgivning som stöttat mig under författandet av uppsatsen. Jag vill även passa på att rikta ett stort tack till Sverker Jönsson för dina goda råd och kloka kommentarer.

Malmö i maj 2023

Diana Stanisavljevic

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
NFC	Nationellt forensiskt centrum
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RÅ	Riksåklagaren
SvJT	Svensk juristtidning
TR	Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Ska "sagolika skäl" krävas för att döma gängmördare? – så lyder de flesta rubriker i en tid av gängskjutningar som ofta slutar med att gärningsmän frias i våra domstolar.¹ I februari 2023 meddelade HD sitt avgörande i två mycket medialt uppmärksammade mål, nämligen *"Mordet vid busshållplatsen"* och *"Årsta torg"*. Gemensamt för rättsfallen är att bevisningen bygger på indiciebevisning. Utmärkande för indicier är att de utgör omständigheter som pekar på att den tilltalade kan ha utfört brottet – som motiv eller DNA-spår på patronhylsor – men som inte utesluter andra förklaringar.²

HD har genom dessa två vägledande avgöranden satt ned foten kring vilka krav som ställs på indiciebevisning för att den, i avsaknad av direkt bevisning, ska vara tillräcklig för en fällande dom. Debatten kring avgörandena har främst kretsat kring frågan om det finns en risk att avgörandena kan leda till ett sänkt beviskrav för rättskipningen framöver. En del åklagare ser HD:s avgöranden som en öppning till fler fällande domar framöver, medan man från försvararhåll snarare ser det som ett sänkt beviskrav. Det är främst denna oenighet inom rättsväsendet som legat till grund för uppsatsens ämnesval.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka om HD har sänkt beviskravet i brottmål. För att uppnå syftet kommer den centrala bevisningens styrkor respektive svagheter i HD:s senaste prejudikat på området att studeras. Vidare är syftet att på ett framåtblickande sätt resonera om avgörandena kommer att leda till fler fällande domar framöver.

För att på ett tillfredsställande sätt återknyta till syftet besvaras i den fortsatta framställningen följande frågeställningar:

¹ Sjöshult, Fredrik, *Ska "sagolika skäl" krävas för att döma gängmördare?*, Expressen, 2022-11-22.

² Björkman m.fl. (1997) s. 25.

- I. Har HD sänkt beviskravet?
- II. Kommer HD:s avgöranden att leda till fler fällande domar framöver?

1.3 Avgränsningar

Av utrymmesskäl kommer frågor om bevisvärdering att lämnas utanför denna framställning. Inte heller kommer några bevisvärderingsmetoder att beröras. Beviskravet behandlas inte i större utsträckning än nödvändigt för att ge läsaren en förståelse för hur det korrelerar med indiciebevisning. En mer djupgående analys på området fordrar mycket mer tid och utrymme än vad en kandidatuppsats får ta i anspråk. Det bör det i sammanhanget framhållas att det av naturliga skäl är ofrånkomligt att snudda vid bevisvärderingen i diskussionen om beviskravet.

Det är givet att en kandidatuppsats inte kan täcka alla frågor som kan aktualiseras inom ramen för ämnesvalet. Av samma skäl som ovan kommer åklagarens bevisbörda inte heller att behandlas. Vidare berör avsnittet om struktural bevisning enbart de objektiva gärningsmomenten i brottmål. De slutsatser som kan dras av analysen avgränsas till de utvalda rättsfallen.

1.4 Metod

I framställningens deskriptiva avsnitt tillämpas en traditionell rättsdogmatisk metod, vars innehåll utgörs av de allmänt erkända rättskällorna.³ De traditionella rättskällorna såsom lag och förarbeten får dock inte stort utrymme i framställningen då de endast tillhandahåller knapphändig information inom de områden som frågeställningarna berör. I avsnitten om beviskrav och indiciebevisning hänvisas uteslutande till den juridiska doktrinen och praxis på grund av avsaknad av såväl rättslig reglering som uttalanden i lagmotiven om dess närmare innebörd.

1.5 Forskningsläge och material

³ Kleineman (2018), s. 21.

Det finns riklig doktrin och forskningsmaterial på området. Gällande indiciebevisning har doktrin av auktoriteter, som *Bevisprövning i brottmål* av professorn Per Christian Diesens samt *Rättegångsserien (Rättegång I-V)* av den framlidne professorn Per Olof Ekelöf, fått stort utrymme i framställningen. Christian Dahlmans bok *Beviskraft – en metod för bevisvärdering i brottmål* har underlättat förståelsen för den terminologi som finns på området.

I rättsfallsstudien granskas rättstillämparens bedömning av indiciebevisning i två utvalda rättsfall. Dessa har valts ut efter ämnets relevans samt dess aktualitet i tiden. För att på ett tillfredsställande sätt besvara frågeställningarna har särskilt fokus inriktats på rättstillämparens bedömning i sista instans.

1.6 Disposition

Efter den inledande introduktion till ämnet som nu presenterats i avsnitt 1 följer i avsnitt 2 en grundläggande genomgång av några förkunskaper som är viktiga att ha med sig i den fortsatta framställningen. I avsnitt 3 ges en relativt utförlig genomgång av indiciebevisning för att underlätta förståelsen för ämnet. Avsnittet inleds med en presentation av den terminologi som finns på området. Som läsaren kommer att upptäcka har begreppsbestämningen visat sig spretig inom den juridiska doktrinen. Uppsatsens syfte är inte att redogöra för debatten kring detta utan snarare att uppmärksamma läsaren om begreppsförvirringen. I anslutning härom behandlas beviskravet i förhållande till indiciebevisning. I avsnitt 4 presenteras en rättsfallsstudie med särskilt fokus på rättstillämparens bedömning i sista instans. För att läsaren ska ges möjlighet att bilda sin egen uppfattning återges omständigheterna i målen och domskälen relativt utförligt. Av samma skäl har jag avskilt mina egna kommentarer från redogörelsen. I avsnitt 5 följer en analys i vilken uppsatsens frågeställningar besvaras med utgångspunkt i uttalanden inom den juridiska doktrinen och vad som framträtt vid rättsfallsstudien.

2 Bevisrättsliga begrepp och utgångspunkter i brottmål

Inom den juridiska doktrinen förekommer en omfattande terminologi som kan vara något förvirrande. Detta avsnitt avser att ge läsaren en översiktlig förståelse för bevisrättsliga utgångspunkter och begrepp samt hur de förhåller sig till varandra.

2.1 Rättsfaktum

En rättsregel består av två komponenter – rättsfakta och rättsföljd.⁴ Rättsfakta kan i sin tur delas upp i *abstrakta* respektive *konkreta* rättsfakta. Ett abstrakt rättsfaktum kan sägas vara den rättsliga sidan av rättsfaktumet. Den abstrakta sidan motsvarar en rättsregels rekvisit, det vill säga de omständigheter som måste föreligga för att en viss rättsregel ska kunna tillämpas.⁵ Detta kan exemplifieras med hjälp av mordparagrafen som stadgar ”*den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio år och högst arton år, eller på livstid*”.⁶ Det abstrakta rättsfaktumet häri konstitueras av att någon berövar annan livet och rättsföljden är fängelse enligt den angivna straffskalan. Ett konkret rättsfaktum kan i stället sägas vara den faktiska sidan av ett rättsfaktum. Som namnet antyder utgör konkreta rättsfakta de konkreta omständigheter som motsvarar rekvisiten i en viss rättsregel.⁷

2.2 Bevisfaktum och bevistema

Ett bevisfaktum är det som i folkmun kallas för bevis. Trots att gränsdragningen mellan rättsfakta och bevisfakta inte sällan är snårig, kan vikten av att hålla isär dessa begreppspår inte nog understrykas.⁸ Medan rättsfakta definieras som *omedelbart relevanta omständigheter*, har bevisfakta fått definitionen *medelbart relevanta omständigheter*.⁹ De förra

⁴ Lofström (2013) s. 11.

⁵ Lofström (2013) s. 12.

⁶ 3 kap. 1 § BrB.

⁷ Lofström (2013) s. 12.

⁸ Nordh (2019) s. 12 f.

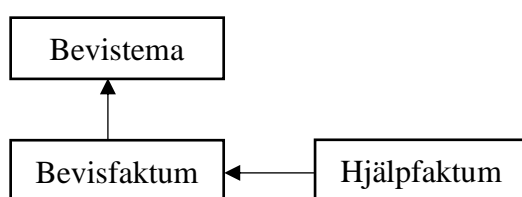
⁹ Lindell (2017) s. 119.

utmärks av att de kan ligga till grund för en viss rättsföljd, medan de senare inte är knutna till någon rättsföljd. Genom olika bevisfakta, till exempel en målsägandeutsaga eller ett vittnes utsaga om iakttagelsen av en brottslig gärning, stöds sannolikheten för eller emot att det konkreta rättsfaktumet föreligger.¹⁰ Bevistema ämnar svara på frågan vad som ska bevisas med ett åberopat bevis.¹¹

2.3 Hjälpfaktum

Hjälpfakta är, enkelt uttryckt, inga bevis alls.¹² Ett hjälpfaktum är en omständighet som inte har något bevisvärde för bevistemat men som ändå används som tolkningshjälp vid värderingen av ett bevisfaktum.¹³ Hjälpfakta kan delas in i *positiva* och *negativa* hjälpfakta. De förra förstärker bevisvärdet, medan de senare försvagar bevisvärdet.¹⁴ Bevisvärdet av en vittnesutsaga kan till exempel sänkas på grund av dåliga observationsförhållanden, om vittnet var berusat eller om vittnet är bekant med de inblandade. Gemensamt för dessa omständigheter är att de hjälper rätten att värdera tillförlitligheten hos vittnet, men är givetvis inga bevis i sig för att ett brott har begåtts.¹⁵ Det ovan sagda kan schematiskt illustreras med figuren nedan.

Figur 1 Bevisfaktum och hjälpfaktum – relationella begrepp

2.4 Beviskravet i brottmål

¹⁰ Schelin (2007) s. 49.

¹¹ Bolding (1989) s. 13 f.

¹² Diesen (2005) s. 211.

¹³ Lainpelto (2012) s. 103.

¹⁴ Ekelöf & Boman (2006) s. 127 f.

¹⁵ Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 18 ff.

Beviskravet anger den styrka som bevisningen måste ha för att ett påstått rättsfaktum ska anses bevisat. Beviskravet är inte rättsligt reglerat varken i lag eller förarbetena utan har i stället utvecklats i rättspraxis.¹⁶ Sedan HD första gången i rättsfallet NJA 1980 s. 725 slog fast beviskravet ”utom rimligt tvivel” har det tillämpats frekvent av våra domstolar.¹⁷ Ibland används formuleringen bortom rimligt tvivel, men innebörden är densamma.¹⁸ Det är ett högt ställt beviskrav. Det går dock inte att utläsa den närmare innebörden av beviskravet.¹⁹ I avsaknad av närmare riktlinjer om vad som krävs för att bevisningen ska anses tillräcklig har det i doktrin gjorts åtskilliga försök att precisera beviskravet. Det har bland annat förts diskussioner om vad som avses med rimligt tvivel, hur högt ”bevisribban” ställs samt hur domstolen ska avgöra om bevisningen når upp till denna tröskel.²⁰

Enligt förra justitierådet Gregow kan beviskravet formulerats så att det ”praktiskt sett ska framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig”.²¹ Annat sätt att uttrycka samma sak är att åklagarens förklaring till ett visst händelseförlopp ska vara den enda rimliga förklaringen.²² Det är inte heller tillräckligt att gärningsbeskrivningen framstår som mer sannolikt än den tilltalades oskuld.²³ Enligt Ekelöf är denna oenighet i doktrinen skälet till att domstolarna stundtals värderar bevisningen olika.²⁴

¹⁶ Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt (2006) s. 41.

¹⁷ Schelin 2007, s. 58.

¹⁸ Dahlman 2018, s. 133.

¹⁹ Ekelöf m.fl. 2009, s. 153.

²⁰ Lambertz m.fl. i JK:s andra rättssäkerhetsprojekt 2009, s. 67.

²¹ Gregow 1996 s. 509 f.

²² Kullberg 2018, s. 105.

²³ Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 41. Se även Dahlman 2018, s. 63 samt rättsfallet NJA 1980 s. 725.

²⁴ Ekelöf m.fl. 2009, s. 152.

3 Indiciebevisning

Syftet med detta avsnitt är att ge läsaren en grundförståelse för hur indiciebevisning definieras och förhåller sig till övriga bevisrättsliga utgångspunkter och begrepp som redogjorts för i avsnitt 2. Detta är viktigt för förståelsen av domstolens resonemang i de rättsfall som presenteras i avsnitt 4 samt den efterföljande analysen i avsnitt 5.

3.1 Definition av termen indicium

Termen ”indicium” är idag ett omtvistat begrepp inom den bevisrättsliga debatten, men vad som avses med indicier är inte helt klart.²⁵ Ofta framställs indicier som en slags svagare form av bevis. I tidningar kan man ibland läsa ”*i målet fanns inga bevis, bara indicier*”, vilket tyder på att det finns en viss skepticism mot indiciebevisning.²⁶ Denna skepticism är troligen en kvarleva från den traditionella uppfattningen av indicier som andra bevis än vittnesiakttagelser eller skriftlig bevisning. Det är dock en förlegad definition som sedermera kritiserats för att inte längre vara adekvat.²⁷ Termen indicium har förändrats över tid och givits olika innebörd i den juridiska doktrinen, vilket inte sällan leder till missförstånd.²⁸ Den numera klassiska definitionen av indicier är att de utgör indirekta spår av en brottslig gärning som pekar mot en viss gärningsman.²⁹

I avsaknad av en allmängiltig legaldefinition av indicier i RB fordras en närmare inblick i doktrin. I doktrin har begreppsbestämningen dock visat sig vara spretig. Det finns exempelvis en distinktion mellan ”kausal bevisning” och ”strukturell bevisning”, och en distinktion mellan ”direkt bevisning” och ”indirekt bevisning”.³⁰ För att bringa klarhet i denna uppsjö av begrepp kan det redan nu klargöras att direkt bevisning och kausal bevisning är två olika

²⁵ Schelin (2007) s. 48.

²⁶ Dereborg (1990) s. 71.

²⁷ Björkman m.fl. (1997) s. 25.

²⁸ Schelin (2007) s. 47 f.

²⁹ Björkman m.fl. (1997) s. 25.

³⁰ Dahlman (2018) s. 39.

begrepp, men innebörden förefaller vara densamma trots den begreppsmässiga skillnaden.

3.2 Direkt och indirekt bevisning

Den vanligast förekommande definitionen av indicium är relaterad till begreppet indirekt bevisning. Ibland används termen ”indiciebevisning” som synonym till indirekt bevisning. Den terminologiska distinktionen mellan *direkt bevisning* och *indirekt bevisning* lanserades av Diesen.³¹ I många fall kan man bestämma bevisningens karaktär med utgångspunkt i frågan om beviset fanns på brottsplatsen. Om frågan besvaras jakande utgör det ett direkt bevis. Motsatsvis rör det sig om ett indirekt bevis om frågan besvaras nekande.³²

Direkta bevis är bevisfakta som direkt kan hänföras till bevisemat. De utgör direkta spår som genererats av den brottsliga gärningen.³³ Typexemplet på ett sådant direkt bevis är ett vittne som sett den tilltalade på brottsplatsen vid tidpunkten för brottet.³⁴ Indirekta bevis kan motsatsvis sägas vara omständigheter som inte utgör direkta spår av brottet eftersom de inte är kausala till bevisemat utan existerar oberoende därav.³⁵ Utmärkande för indirekt bevisning är att det alltid kan finnas alternativa förklaringar till att beviset finns. Exempel på indirekt bevisning är den tilltalades agerande före och efter brottet, motiv eller tidigare benägenhet till brottslig handling, det vill säga omständigheter som inte ensamma kan bevisa ett brott men som givetvis kan peka mot det.³⁶

3.3 Kausal- och icke kausal bevisning

Ekelöf använder inte ovannämnda terminologi utan talar i stället om *kausala bevis* och *icke-kausala bevis* eller *strukturala bevis*.³⁷ Den avgörande frågan

³¹ Dahlman (2018) s. 41.

³² Diesen (2015) s. 211.

³³ Diesen (2015) s. 209.

³⁴ Dahlman (2018) s. 41.

³⁵ Diesen (2015) s. 209.

³⁶ Diesen (2015) s. 209 samt 214.

³⁷ Dahlman (2018) s. 39.

för distinktionen är om bevisfaktumet orsakats av bevistemat eller om bevisfaktumet orsakat bevistemat. Det förstnämnda kan, om än något förenklat, sägas vara kausala bevisfakta och det sistnämnda icke-kausala bevisfakta.³⁸

Med kausala bevis avses bevisfakta som utgör direkta spår av brottet. Man brukar därför säga att sådan bevisning bygger på en kausal relation mellan bevistema och bevisfaktum.³⁹ Det sagda kan illustreras med hjälp av följande exempel. Antag att den tilltalade mördar målsäganden med en kniv. Bevisning i form av sticksår på målsägandens kropp och den tilltalades fingeravtryck på kniven utgör kausal bevisning eftersom varken sticksåren eller den tilltalades fingeravtryck skulle ha förelegat om inte gärningen hade utförts. Ett annat exempel på ett kausalt bevisfaktum är ett vittnes iakttagelser av en brottslig gärning. För att återknyta till ovannämnda exempel om knivmordet skulle vittnet inte ha gjort iakttagelsen om gärningen inte hade utförts.⁴⁰

Ett icke-kausalt bevis är ett bevisfaktum som inte direkt har orsakats av bevistemat. Sådan bevisning bygger i stället på att bevisfaktumet kan ha orsakat bevistemat. Ett exempel är den tilltalades motiv att begå ett brott. Motivet har inte orsakats av gärningen utan denna förelåg givetvis även före gärningen. Det säger sig självt att motivet kan utgöra en viktig omständighet för att koppla den misstänkte till brottet, men det betyder inte att den misstänkte faktiskt har begått brottet i fråga.⁴¹

3.4 Struktural bevisning

Som nämnts ovan kan ett indicium inte ensamt bevisa eller motbevisa ett bevistema men kan ändå ha bevisvärde för eller emot densamma.⁴² För en fällande dom grundad på indicier krävs ofta en mängd samverkande icke-kausala (indirekta) omständigheter som kan utesluta alternativa förklaringar.

³⁸ Dahlman (2018) s. 41.

³⁹ Dahlman (2018) s. 39.

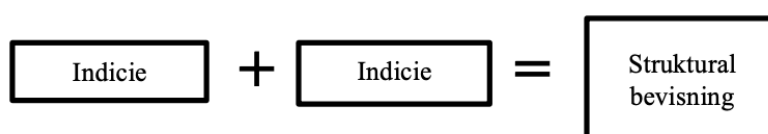
⁴⁰ Dahlman (2018) s. 39.

⁴¹ Dahlman (2018) s. 39.

⁴² Lainpelto (2012) s. 94.

Detta kallas, med Ekelöfs terminologi, för *strukturella bevis*.⁴³ Struktural bevisning har i doktrin beskrivits som en form av indiciebevisning där flera bevisfakta i förening har bevisvärde för bevistemat på grund av överensstämmelse mellan bevistema och indiciestruktur.⁴⁴ Detta nät av indicier bildar tillsammans ett mönster eller, som namnet antyder, en struktur, av omständigheter som gör bevistemat begripligt, motiverat och trovärdigt.⁴⁵ Det ovan sagda kan illustreras med figuren nedan.

Figur 2 Struktural bevisning

3.5 Beviskravet i förhållande till indiciebevisning

En för framställningen central fråga är om struktural bevisning kan uppfylla beviskravet i brottmål. Den numera rådande uppfattningen i doktrin är att indicier, som genom en bevisedja leder fram till gärningen, kan vara tillräckligt för en fällande dom.⁴⁶ Ekelöf finner det, mot bakgrund av det höga beviskravet, betänkligt att fälla en tilltalad med stöd av enbart strukturala bevis.⁴⁷ Diesen utesluter inte att det kan finnas fall där strukturala bevis kan räcka för att ställa den tilltalades skuld bortom rimligt tvivel, förutsatt att strukturen är homogen och komplex på så sätt att den består av samverkande och inte disparata omständigheter.⁴⁸ För att kunna uttala sig om hur verkligheten är beskaffad måste frågorna *Var?*, *Hur?*, *Vem?*, *Varför?*, *När?* och *Vad?* besvaras.⁴⁹ I praxis har dock ett antal minikrav utvecklats för en fällande dom i ett indiciemål. Strukturen ska kunna klarlägga, förutom att ett

⁴³ Diesen (2015) s. 215.

⁴⁴ Lainpelto (2012) s. 92 f.

⁴⁵ Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 215.

⁴⁶ Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt (2006) s. 43.

⁴⁷ Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 217.

⁴⁸ Björkman m.fl. (1997) s. 32.

⁴⁹ Jareborg (2004) s. 1.

brott faktiskt har begåtts, att den tilltalade befunnit sig på eller i närheten av brottsplatsen, att denne har haft möjligheten att utföra gärningen och att annan alternativ gärningsman kan uteslutas.⁵⁰

⁵⁰ Se t.ex. RH 1998:88.

4 Rättsfallsstudie

I detta avsnitt studeras rättstillämparens bedömning av indiciebevisning i två av HD:s senaste avgöranden. För att ge läsaren en bättre förståelse för de principiella uttalanden som HD gör, ges i detta avsnitt en bakgrund om omständigheterna i målen samt underrätternas bedömning i korthet.

4.1 Mordet vid busshållplatsen

4.1.1 Bakgrund i målet

Den 2 oktober 2020 blev en 25 årig man (WM) skjuten till döds vid en busshållplats i Märsta. En man anlände till platsen på en elsparkcykel och avlossade ett flertal skott mot WM som avled på platsen. Därefter lämnade gärningsmannen brottsplatsen på en elsparkcykel. Flera personer blev vittnen till händelsen, men ingen kunde peka ut gärningsmannen. En övervakningskamera i en förbipasserade buss fångade delar av händelseförloppet. På övervakningsfilmen ses gärningsmannen, iklädd i en grön jacka med huvan uppdragen över huvudet, röra sig mot WM med en riktad pistol.

Några månader efter mordet greps en 23 årig man (AC) som kunde misstänkas för mordet. Det kunde inte påvisas något motiv för AC att skjuta WM, men åklagaren anförde som möjlig motivbild att AC åtagit sig att utföra mordet på uppdrag av någon annan. Utredningen har dock inte kunnat visa att AC skulle ha tagit emot pengar för att utföra mordet. Den huvudsakliga bevisningen i målet bestod i stället av fynd på en jacka som påträffades i AC:s bostad och DNA-spår på patronhylsor som anträffades på brottsplatsen.

Fyra månader efter mordet på WM genomfördes en husrannsakan i den lägenhet där AC vid tiden för mordet bodde tillsammans med sin bror. I samband med husrannsakan påträffades en jacka som liknade den som gärningsmannen bar vid mordet. På jackan anträffades DNA som matchade AC, men även DNA från andra oidentifierade personer, blodbesudlingar med DNA från WM och tändsatspartiklar från den ammunition som användes vid

mordet. Beträffande patronhylsorna anträffades DNA-spår från AC på tre av de åtta tomhylsor som påträffades på brottsplatsen. AC befann sig också i området för gärningen och hade tillgång till en elsparkcykel. Vidare saknade AC alibi och hade tidsmässigt haft möjlighet att begå mordet.

TR ansåg att bevisningen mot AC var övertygande. Framför allt bedömdes DNA-spåren på patronhylsorna och fynden på jackan som särskilt stark bevisning. Domstolen ansåg att det var ställt utom rimligt tvivel att AC var gärningsman och dömde honom för mord till fängelse på livstid.⁵¹ HovR kom dock fram till motsatt slutsats. Domstolen framhöll bland annat att AC saknade motiv, att jackan kunde ha lämnats i lägenheten av någon annan samt att AC kunde ha hanterat den ammunition som användes vid mordet utan att för den delen vara gärningsman. HovR ansåg därför att en alternativ gärningsman inte kunde uteslutas och frikände AC.⁵²

4.1.2 Högsta domstolens bedömning

RÅ överklagade domen och yrkade att AC skulle dömas för mord till fängelse på livstid. Målet i HD tar framför allt sikte på om det är ställt utom rimligt tvivel att AC har gjort sig skyldig till mord.

HD inleder sin prövning med en allmän del där de redogör för allmänna bevisrättsliga utgångspunkter för bevisprövningen i brottmål. Med utgångspunkt i NJA 2015 s. 702 konstaterar domstolen att osäkerhet i utredningen kan leda till att beviskravet inte uppfylls. HD exemplifierar detta med andra tänkbara gärningsmän och anger att alla någorlunda rimliga alternativa förklaringar måste uteslutas för att domen ska bli fällande.⁵³

Därefter övergår HD till att bedöma bevisningen i målet. Häri ägnar HD huvuddelen åt att bedöma bevisvärdet av de centrala bevisen var för sig, nämligen jackan som påträffades i AC:s bostad och DNA-spåren på patronhylsorna. Vad gäller det sistnämnda beviset inleder HD med att konstatera att det finns rimliga alternativa förklaringar till hur AC:s DNA kan

⁵¹ TR:s dom B 367-21, dom den 21 juni 2021, s. 21.

⁵² HovR:s dom B 8398-21, dom den 7 september 2021, s. 12.

⁵³ Mål B 5952-21, s. 7 p. 13-14.

ha hamnat på tomhylsorna. Utredningen gav stöd för att AC rörde sig i kriminella kretsar där vapen och ammunition förekom. HD anför den alternativa hypotesen att AC kan ha avsatt DNA på tomhylsorna när han varit i kontakt med dem vid något annat tillfälle. Det som förstärker denna förklaring är att även en annan persons DNA har påträffats på en av patronhylsorna.⁵⁴ Domstolen kom fram till slutsatsen att AC:s DNA på tomhylsorna, trots möjligheten till alternativa förklaringar, ansågs ha ”ett inte oväsentligt bevisvärde”.⁵⁵

Efter att ha bedömt bevisvärdet av patronhylsorna, går HD vidare till att bedöma bevisvärdet av den jacka som påträffades i AC:s bostad. HD gör denna bedömning i två steg. Domstolen inleder med att bedöma om jackan som påträffades i AC:s bostad är samma jacka som den gärningsmannen bar vid mordet (steg 1). AC har genom sin försvarare framfört vissa jämförelser mellan jackan som gärningsmannen bar och jackan som återfanns i AC:s bostad för att utesluta att det rör sig om samma jacka. Beträffande detta påstående gör HD bedömningen att jackan som gärningsmannen ses bära på filmen är påtagligt lik den som påträffades i AC:s bostad, trots att övervakningsfilmens bildkvalitet har vissa brister.⁵⁶ Domstolen tar även med sig i bedömningen de fynd som NFC gjort på jackan, det vill säga förekomsten av AC:s DNA, blodbesudlingar från WM och tändsatspartiklar från den ammunition som användes vid mordet. Vid en sammanvägd bedömning av jackans utseende och de fynd som NFC gjort, når HD i denna del slutsatsen att det är ”utrett” att jackan som påträffades i AC:s bostad är samma jacka som gärningsmannen bar vid mordet.⁵⁷

Därefter går HD vidare för att bedöma i vilken utsträckning jackan talade för att AC var gärningsman (steg 2). I denna del lägger HD särskild vikt vid att AC:s DNA har avsatts på kragen, vilket är det ställe där DNA från en bärare vanligen påträffas. AC invände att han varken hade sett eller burit jackan, att någon annan kunde ha burit jackan vid mordet samt att jackan hade påträffats

⁵⁴ Mål B 5952-21, s. 13 p. 41.

⁵⁵ Mål B 5952-21, s. 13 p. 42.

⁵⁶ Mål B 5952-21, s. 15 p. 47.

⁵⁷ Mål B 5952-21, s. 16 p. 51.

i hans bostad först fyra månader efter mordet och att AC därför kunde ha burit eller vidrört den vid ett annat tillfälle. HD håller med om att det finns en möjlighet att någon annan kan ha burit jackan vid mordet, men når i denna del ändå slutsatsen att jackan talade ”förhållandevis starkt” för att AC var gärningsman.⁵⁸

Efter att ha bedömt varje bevis för sig går HD vidare till att göra en samlad värdering av bevisningen i målet. Vid en sammanvägd bedömning landar domstolen i att bevisningen ger ett ”mycket starkt stöd” för åtalet. Att samtliga omständigheter som framkommit genom åklagarens bevisning skulle föreligga även om gärningsmannen var någon annan än AC framstår som ”mycket osannolikt”.⁵⁹ HD når därför slutsatsen att det är ställt utom rimligt tvivel att AC är gärningsman och dömde honom för mord till livstids fängelse.⁶⁰

4.1.3 Skiljaktig mening

Till det nu sagda ska tilläggas att HD inte var enig utan ett av fem justitieråd var skiljaktig och ansåg att bevisningen, även om den var besvärande för AC, inte kunde utesluta någon alternativ gärningsman.

Justitierådet Petter Asp inleder med att konstatera att bevisningen som talar för att AC är gärningsman består dels av att hans DNA återfunnits på tre tomhylsor, dels av att den jacka som återfunnits i hans bostad kan kopplas till mordet. Det är i själva bedömningen av bevisvärdet av de enskilda bevisen som Asp kommer till en annan slutsats. Till skillnad från majoriteten anför den skiljaktige att bevisvärdet av patronhylsorna, i förhållande till bevisystemat att AC är gärningsman, är ”relativt begränsat”.⁶¹ Han menar att det finns andra ”relativt närliggande” alternativa förklaringar till hur AC:s DNA kan ha avsatts på tomhylsorna. Till stöd för sin sak anför han att AC till exempel kan ha avsatt DNA i samband med att han hanterat vapen och ammunition i andra sammanhang. Vidare har en annan persons DNA återfunnits på en tomhylsa.

⁵⁸ Mål B 5952-21, s. 17 p. 56.

⁵⁹ Mål B 5952-21, s. 20 p. 69.

⁶⁰ Mål B 5952-21, s. 22 p. 77.

⁶¹ Mål B 5952-21, s. 25.

Enligt Asp framgår det redan av denna omständighet att det är fullt möjligt att DNA förekommer på patronhylsor utan att det betyder att den person som avsatt spåret också är gärningsman.⁶²

Gällande jackan tillmäter Asp den ett ”påtagligt bevisvärde”, men inte lika högt som majoriteten. Han fäster särskild vikt vid att andra personers DNA har anträffats på jackan, att det fanns andra alternativa förklaringar till förekomsten av AC:s DNA på jackan samt att jackan har återfunnits i AC:s bostad först fyra månader efter mordet. Det är därför möjligt att AC kan ha avsatt DNA på jackan genom att bära den vid något annat tillfälle.⁶³

Hans poäng är att det, när bevisningen enbart bygger på indicier, måste förutsättas att omständigheterna inte ger utrymme för att gärningsmannen kan vara någon annan än den påstådda gärningsmannen. Asp betonar att det fanns ett konkret utpekande av en annan gärningsman i form av ett anonymt tips till polisen. Enligt Asp har man från polis- och åklagarhåll endast följt upp detta med ”mycket begränsade utredningsåtgärder”, vilket väcker tvivel kring huruvida AC är gärningsman.⁶⁴ Den skiljaktige meningen når därmed slutsatsen att bevisningen sammantaget var ”mycket besvärande” för AC, men att det ändå var ”fullt möjligt” att gärningsmannen var någon annan, varför beviskravet enligt honom inte var uppfyllt.⁶⁵

4.2 Årsta torg

4.2.1 Bakgrund i målet

Den 12 april 2019 blev två ordningsvakter beskjutna med ett skott när de färdades i en tjänstebil i närheten av Årsta torg. Stockholms stad satte under våren 2019 in en ökad närvaro av ordningsvakter kring Årsta torg då det hade varit stökigt bland ungdomar i området. Ordningsvakterna hade fått uppgifter om att MA och AS ingick i det ungdomsgäng som skapade otrygghet på

⁶² Mål B 5952-21, s. 26.

⁶³ Mål B 5952-21, s. 26.

⁶⁴ Mål B 5952-21, s. 27.

⁶⁵ Mål B 5952-21, s. 29.

torget, bland annat genom att öppet bruka narkotika samt uppträda hotfullt mot både personal och besökande.

Före skottlossningen tjänstgjorde ordningsvakterna på Årsta torg och hade en knapp timme tidigare avvisat MA och AS från torget efter att de betett sig ordningsstörande, bland annat genom att MA hade rökt cannabis. När ordningsvakterna en kort stund efter avvisningen lämnade torget i en tjänstebil, blev de beskjutna med ett skott. Kulan gick igenom förardörren och träffade den ena ordningsvaktens byxor utan några kroppsskador som följd. Åklagarens hypotes byggde på att MA och AS anskaffade vapnet tillsammans och i samförstånd genom att ha tagit kontakt med en tredje person (KW) för att hämta det i källarlokalen.

MA, AS och KW greps då de kunde misstänkas för skjutningen och åtalades sedermera för i första hand försök till mord. Den centrala bevisningen i målet består av kopplingen mellan det påträffade vapnet, en tomhylsa som återfanns i närheten och den kula som återfanns i bilen. Därutöver åberopade åklagaren bland annat filmer från ordningsvakternas kroppskameror till stöd för sitt påstående om ett slags hämndmotiv kopplat till avvisningen från torget.

TR fann att utredningen i stora delar var förenlig med åklagarnas hypotes men frikände ändå samtliga tilltalade då utredningen inte lyckades utesluta att det gått till på något annat sätt.⁶⁶ HovR ansåg att bevisningen räckte för en fällande dom trots att den hade ”vissa luckor som inte kan fyllas helt och hållet”. Enligt domstolens mening ger utredningen inget utrymme för några alternativa gärningsmän eller något alternativt händelseförlopp.⁶⁷ HovR fann det således styrkt att MA och AS, men inte KW, gemensamt och i samförstånd hade utfört gärningen. MA och AS dömdes för försök till mord.

4.2.2 Högsta domstolens bedömning

⁶⁶ TR:s dom B 5969-19, dom den 11 oktober 2019, s. 27.

⁶⁷ HovR:s dom B 10649-19, dom den 10 mars 2022, s. 18.

MA och AS överklagade domen och yrkade att HD skulle frikänna dem från åtalet för försök till mord. Målet i HD gäller främst frågan om det är ställt utom rimligt tvivel att MA och AS har gjort sig skyldiga till försök till mord.

RÅ gjorde i HD gällande att MA och AS tillsammans och i samförstånd hade skaffat ett skarpladdat vapen och försökt döda ordningsvakterna. HD inleder med att konstatera att åtalet bygger på en hypotes om att MA och AS hade utfört gärningen ”som en direkt följd av att de hade avvisats från Årsta torg”. HD anför att detta motiv visserligen kan ha ett bevisvärde om utredningen visar det, men ”framför allt på så sätt att det kan stärka värdet av den övriga bevisning” som åklagaren åberopat i målet. Domstolen poängterar att det krävs bevisning på individnivå som kan binda de tilltalade till gärningen.⁶⁸ HD konstaterar att det finns stöd i utredningen för det påstådda motivet, bland annat filmer från kroppskameror som ordningsvakterna bar i samband med att MA och AS avvisades, men bedömer ändå stödet som ”inte särskilt starkt”.⁶⁹

Därefter går HD vidare till att pröva bevisningen i målet. Den centrala bevisningen består av det vapen som påträffades i källarlokalen, den patronhylsa som hittades nära brottsplatsen och den kula som återfanns i bilen. HD gör, på samma sätt som i föregående rättsfall beträffande jackan, en prövning i två steg. Med utgångspunkt i NFC:s analyser konstaterar HD i denna del att ”det står klart” att det vapen som påträffades i källarlokalen var samma vapen som användes vid skjutningen (steg 1).⁷⁰

Efter att ha konstaterat att det rör sig om samma vapen, övergår HD till att pröva om MA och AS haft tillgång till vapnet (steg 2). Domstolen poängterar att endast KW:s DNA påträffats på vapnet samt att det i första hand var KW som förfogade över den.⁷¹ Med hjälp av en mängd indicier når HD i denna del slutsatsen att det var ”utrett” att MA och AS kort efter avvisningen hade fått tillträde till källarlokalen där vapnet hade påträffats strax efter

⁶⁸ Mål B2354-22 s. 14 p. 30.

⁶⁹ Mål B 2354-22 s. 15 p. 34.

⁷⁰ Mål B 2354-22 s. 15 p. 35.

⁷¹ Mål B 2354-22 s. 15 p. 36-37.

skjutningen.⁷² Dessa indicier bestod av att vaktmästaren vid flera tillfällen tidigare hade gett MA och AS tillträde att vistas i källarlokalen, att AS upprepade gånger försökt ringa vaktmästaren, att MA och AS telefoner strax efter avvisningen förflyttade sig mot en telemast som täcker källarlokalen, att AS i omedelbar anslutning till att han och MA hade avvisats tog kontakt med KW, samt vittnesuppgifter om att vaktmästaren släppte in MA och AS i källarlokalen en kort tid innan skjutningen.⁷³ HD anser emellertid att bevisningen inte ger ”något starkare stöd” för att vapnet hade förvarats i källarlokalen före skjutningen eller att MA och AS hade berett sig tillträde till lokalen för att hämta ett vapen snarare än, som MA själv påstod, cannabis som han förvarade där.⁷⁴

Slutligen gör HD en sammantagen bedömning av bevisningen i målet. Domstolen konstaterar att bevisningen ”med styrka” talar för att MA och AS, eller i var fall någon av dem, hade varit inblandade i skjutningen. HD understryker emellertid att det, när en gärning har utförts av flera personer tillsammans och i samförstånd, krävs sådan bevisning på individnivå att det beträffande var och en av de inblandade är ställt utom rimligt tvivel att de är gärningsman. I korthet anser domstolen att det inte går att dra några bestämda slutsatser om vilken inblandning i skjutningen som just MA eller AS hade haft. Det kunde dessutom inte uteslutas att andra personer hade utfört eller i var fall varit delaktiga i gärningen. HD nådde därmed slutsatsen att det inte är ställt utom rimligt tvivel att MA och AS hade gjort sig skyldiga till skjutningen.⁷⁵

⁷² Mål B 2354-22 s. 16 p. 42.

⁷³ Mål B 2354-22 s. 16 p. 38-41.

⁷⁴ Mål B 2354-22 s. 16-17 p. 43.

⁷⁵ Mål B 2354-22 s. 20 p. 56-57.

5 Analys och slutsatser

Detta avslutande avsnitt ämnar åt att försöka besvara frågeställningarna som ställdes i inledningen till denna uppsats.

5.1 Har HD sänkt beviskravet?

För att undersöka om HD har sänkt beviskravet är det nödvändigt att belysa de svagheter och styrkor i bevisningen som blev avgörande för den fällande respektive friande domen. Som nedan kommer att framgå synes det inte finnas ett entydigt eller tillfredsställande svar. Av naturliga skäl kommer särskild vikt att läggas vid det rättsfall som ledde till en fällande dom, nämligen ”Mordet vid busshållplatsen”.

I inledningen till detta arbete sades att debatten kring avgörandena främst har kretsat kring frågan om det finns en risk att avgörandena kan leda till ett sänkt beviskrav. Följaktligen har många ställt sig frågande till hur de olika instanserna kan komma fram till olika slutsatser på exakt samma bevisning. Det förekommer inte sällan skiljaktigheter i de olika instanserna, i synnerhet när det gäller indiciemål. Läger man ihop antalet juridiska domare som har dömt i ”Mordet vid busshållplatsen” är det totalt fem som anser att bevisningen räcker, medan fyra tycker motsatsen. Denna diskrepans vilar troligen på att det inte går att utläsa den närmare innebörden av beviskravet.

Som tidigare nämnts måste den tilltalades skuld vara ställd bortom rimligt tvivel för att utgången i ett brottmål ska bli en fällande dom. I båda rättsfallen bestod bevisningen uteslutande av indicier. En för framställningen central fråga är därför hur högt man lägger ”ribban” för att den tilltalades skuld ska anses vara bevisad bortom rimligt tvivel i indiciemål. I ”Mordet vid busshållplatsen” kom HD fram till att varje individuellt bevis sett var och en för sig inte räckte för en fällande dom, men vid en samlad bedömning fann domstolen att bevisningen var tillräckligt stark och dömde AC till livstids fängelse för mord. Den bedömningen kan man givetvis ha olika synpunkter om. Ett justitieråd höll inte med majoriteten och ville därför fria den åtalade. I ”Årsta torg” konstaterade domstolen att MS och AS, eller i var fall någon

av dem, var inblandade i skjutningen men betonade att det krävs bevisning på individnivå för att deras skuld skulle anses vara ställt bortom rimligt tvivel.

Grundfrågan som HD har fått ta ställning till i rättsfallen är vilka krav som ställs på indiciebevisning för att den ska vara tillräcklig för en fällande dom. I sammanhanget är det relevant att hänvisa till vad som uttalats härom i den juridiska doktrinen och praxis. Som jag ser saken finns det ett teoretiskt krav på struktural bevisning som har utarbetats i doktrin och ett praktiskt krav som utvecklats i praxis. Det teoretiska kravet handlar om indiciers samverkande effekt i form av struktural bevisning. Det råder i doktrinen oenighet kring frågan om beviskravet kan uppfyllas med stöd av enbart struktural bevisning. Enligt Ekelöf är det betänkligt att fälla en tilltalad med stöd av enbart strukturala bevis. I båda rättsfallen framhöll dock HD att struktural bevisning kan ligga till grund för en fällande dom. Detta stämmer väl överens med Diesens uppfattning om att struktural bevisning kan vara tillräckligt för att ställa den tilltalades skuld bortom rimligt tvivel. En förutsättning är dock att strukturen är komplex och homogen. I ”Mordet vid busshållplatsen” ansåg majoriteten att strukturen bestod av samverkande fakta, medan den skiljaktige ansåg att strukturen snarare bestod av disparata fakta. I ”Årsta torg” var domstolen enig om att strukturen enbart bestod av samverkande fakta.

När det kommer till det praktiska kravet avses de minimikrav som utvecklats i praxis. Som redogjorts för i avsnitt 3.5 tar dessa minimikrav sikte på att gärningsmannen ska ha befunnit sig på eller i närheten av brottsplatsen (*Var?*), att denne haft möjlighet att utföra gärningen (*När* och *Hur?*) och att annan alternativ gärningsman kan uteslutas (*Vem?*). I ”Mordet vid busshållplatsen” ansåg samtliga instanser att utredningen besvarade frågorna *Var?*, *När?* och *Hur?* positivt. Att AC befann sig i närheten av brottsplatsen vid tidpunkten för gärningen kunde fastställas av den brottstidpunkt som framgick av övervakningsfilmens tidsstämpel. HD gjorde bedömningen att det var ”utrett” att AC befann sig i närheten av gärningen och hade tidsmässigt haft möjlighet att utföra mordet

I HovR var frågan om en alternativ gärningsman (*Vem?*) ett avgörande argument för den friande domen. Det är främst denna fråga det råder skiljaktigheter om i HD. Genom att frågan *Var?* i korrelation med frågorna *Hur?* och *När?* besvarades positivt av utredningen, konstaterade HD att det framstod som ”mycket osannolikt” att samtliga omständigheter som framkommit genom åklagarens bevisning skulle föreligga även om gärningsmannen var någon annan än AC. Justitierådet Petter Asp ansåg emellertid att det förelåg en osäkerhet kring frågan *Vem?*. Han ansåg inte att utredningen med säkerhet kunde utesluta någon alternativ gärningsman även om det fanns bevisning som var besvärande för AC. I ”Årsta torg” framträder en brist i utredningen som nära sammanhänger med föregående rättsfall. HD konstaterade att bevisningen med styrka talade för att MA och AS, eller i vart fall någon av dem, var inblandade i skjutningen, men betonade att det saknades bevisning på individnivå som positivt knyter var och en av de tilltalade till brottet. Eftersom det inte gick att dra några slutsatser om vilken inblandning MA och AS kunde ha haft i förening med att det fanns utrymme för att andra personer kunde ha utfört gärningen, tycks HD ha lämnat frågan *Vem?* obesvarad. En fällande dom grundad på endast hypoteser hade inte heller varit förenlig med Gregows formulering av beviskravet i brottmål som att ”det praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig”.

En intressant iakttagelse är att HD inte tycks fästa någon särskild vikt vid att det inte har kunnat påvisas något motiv för AC att begå gärningen (*Varför?*). Det tycks råda skiljaktigheter i HD om vilken vikt som ska fästas härvid. Den skiljaktige meningen framhöll att det i utredningen förekom en annan utpekad person som möjligen kunde ha haft ett motiv att utföra mordet. Frågan *Varför?* lämnades därmed obesvarad. Att något motiv inte har kunnat påvisas var, enligt min mening, en brist i utredningen. Annorlunda vill jag däremot bedöma det andra fallet. I ”Årsta torg” resonerade HD kring motivbilden i sina domskäl. Domstolen uttalade att ett motiv visserligen kan ha ett bevisvärde, men framför allt på så sätt att det kan stärka värdet av den övriga bevisningen i målet. HD konstaterade att det fanns stöd för den påstådda motivbild som åtalet byggde på, men nådde ändå slutsatsen att detta stöd inte

var särskilt starkt. Till skillnad från föregående rättsfall var HD eniga i denna del.

Som rättsfallet ”Mordet vid busshållplatsen” visar ger besvarandet av frågorna ovan en stark struktural bevisning, som i förevarande fall räckte för att uppfylla beviskravet. Det kan konstateras att det i fallet var klarlagt när, var och hur WM bragts om livet. I rättsfallet fanns flera indicier med högt bevisvärde som talade för att AC var gärningsman, en mening som även den skiljaktige delade. Dessa var framför allt fynden på jackan som påträffades i AC:s bostad och DNA-spåren på tomhylsorna. Avsaknaden av luckor i utredningen i korrelation med förekomsten av flera indicier med högt bevisvärde, tycks i detta fall ha lett till att alternativa gärningsmän har kunnat uteslutas. Enligt majoriteten var det praktiskt taget uteslutet att AC var oskyldig, medan den skiljaktige meningen anförde motsatsen. Anförandet får närmast uppfattas som att en alternativ gärningsman inte har kunnat uteslutas. HD framför själv i sina domskäl att det, i den mån det finns osäkerhet om andra tänkbara gärningsmän, kan leda till att beviskravet inte uppfylls. Skulle det inte kunna finnas en alternativ gärningsman när man lägger ihop bevisningen i målet, även om det mesta tyder på att AC är gärningsman? Troligen finns den möjligheten. Men ytterst beror det på vad som menas med ”ställt bortom rimligt tvivel”. Innebär beviskravet att rättstillämparen ska frikänna i mål där det finns en gnutta tvivel kvar? Jag vågar påstå att man med tillräckligt god fantasi kan finna alternativa förklaringar till det mesta och alla tänkbara invändningar skulle leda till att vårt rättssystem blir verkningslöst. Hade HD i stället meddelat en friande dom, skulle troligen många åklagare se svårigheter att framöver utreda våldsbrott begångna i gängmiljö då bevisläget i de flesta mål är sämre än i detta mål.

För att återknyta till kärnfrågan om HD har sänkt beviskraven kan följande sägas. Det är enligt min mening svårt att uppfatta HD:s dom som ett sänkt beviskrav. I media talas uteslutande om den fällande domen och väldigt lite om den friande domen. HD säger inte något nämnvärt avseende indiciemål i allmänhet och inte heller anför domstolen något i rättsfallen som antyder att ribban ska ha sänkts. Det rör sig troligen om en uppfattning från försvararhåll.

För egen del ställer jag mig ytterst tveksam till att HD har höjt eller sänkt beviskravet. I rättsfallen kom HD dessutom fram till olika domslut, som åtminstone enligt mig förstärker denna slutsats.

5.2 Kommer HD:s avgöranden att leda till fler fällande domar framöver?

Troligen kommer underrätterna att snegla på prejudikaten framöver när de ska angripa ett indiciemål. Från åklagarhåll kommer man troligen frekvent hänvisa till HD:s majoritet i ”Mordet vid busshållplatsen” om hur samverkande bevis förstärker varandra. Från försvararhåll kommer man i stället troligen hänföra sig till uttalandena i ”Årsta torg” om kravet om utredning på individnivå och den skiljaktige meningen i ”Mordet vid busshållplatsen”. Det ligger möjligen i sakens natur att det blir så. Enligt min mening kan dock dessa två avgöranden knappast anses vara revolutionerande.

Först ska sägas att avgörandena visserligen kan tjäna som vägledning för underrätterna framöver. Däremot tror jag att underrätterna kommer att vara beroende av bevisningen i de enskilda fallen och vilket värde som varje bevis, både sedda för sig och tillsammans, ska ges. Det väsentliga i ”Mordet vid busshållplatsen” och ”Årsta torg” är HD:s bedömning i just de enskilda fallen. Vad som räckte som bevis i exempelvis ”Mordet vid busshållplatsen” kan givetvis även räcka i ett annat mål, men det kräver att det rör sig om samma omständigheter. I slutändan kommer underrätterna vara tvungna att ta ställning till det enskilda fallet.

Vidare låter sig inte frågan besvaras utan att säga något om justitierådet Petter Asps skiljaktiga mening i ”Mordet vid busshållplatsen”. Trots att HD:s dom har prejudikatvärde går det inte att blunda för att den skiljaktige framförde en relativt tung avvikande uppfattning. Denna invändning bör underrätterna givetvis överväga i sin bedömning framöver innan de bestämmer sig för att fälla den tilltalade, vilket jag anser ger stöd för mitt påstående. Slutligen kan sägas att det inte hör till vanligheterna att HD tar upp mål som rör bevisfrågor. På grund av den fria bevisvärderingen anses HD:s avgöranden i dessa mål

vara mindre auktoritativa för underrätterna. Huruvida domarna kommer leda till fler fällande domar framöver återstår att se.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Axberger Hans-Gunnar, Mentes Feryal, Palmgren Goodhe Karin & Västberg Jens: *Felaktigt dömda. Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, JK:s rättssäkerhetsprojekt*, Visby 2006

[Citeras: Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006].

Björkman Johanna, Diesen Christian, Jonsson Peter & Forssman Fredrik: *BEVIS - Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enskilda bevis*, Norstedts Juridik, Stockholm 1997

[Citeras: Björkman m.fl. 1997].

Bolding Per Olof: *Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen*, Norstedts Förlag, Stockholm 1989

[Citeras: Bolding 1989].

Dahlman Christian: *Beviskraft: metod för bevisvärdering i brottmål*, Upplaga 1, Norstedts juridik, Stockholm 2018

[Citeras: Dahlman 2018].

Dereborg, Anders: *Från legal bevisteori till fri bevisprövning i svensk straffprocess*, Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet, Stockholm 1990

[Citeras: Dereborg 1990].

Diesen Christian: *Bevisprövning i brottmål*, upplaga 2, Norstedts Juridik, Stockholm 2015

[Citeras: Diesen 2015].

Ekelöf Per Olof & Boman Robert: *Rättegång, Fjärde häftet*, sjätte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm 2006

[Citeras: Ekelöf & Boman 2006].

Ekelöf Per Olof, Edelstam Henrik, Heuman Lars: *Rättegång, Fjärde Häftet*, upplaga 7, Nordstedts Juridik, Stockholm 2009.

[Citeras: Ekelöf m.fl. 2009].

Frände Dan: *Brott och rättegång*, Juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet, Helsingfors 2003

[Citeras: Frände 2003].

Gregow Torkel: *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, SvJT 1996 s. 509

[Citeras: Gregow 1996].

Jareborg Nils: "Rättsdogmatik som vetenskap". I: Svensk Juristtidning, 2004, s. 1.

[Citeras: Jareborg 2004].

Kleineman Jan: *Rättsdogmatisk metod*, I: Korling, Fredric, Zamboni, Mauro (red.) *Juridisk metodlära*, Lund, 2018

[Citeras: Kleineman 2018].

Kullberg Mikael: *Bevisbörda och beviskrav*, Karnov Group, Stockholm 2018

[Citeras: Kullberg 2018].

Lainpelto Katrin: *Stödbevisning i brottmål*, Jure Förlag, Stockholm 2012

[Citeras: Lainpelto 2012].

Lambertz Göran, Winge Peter, Källgård Håkan & Hermansson Emilia: *Rättssäkerheten i brottmål - Rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, JK:s rättssäkerhetsprojekt, Stockholm 2009

[Citeras: Lambertz m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2009].

Lindell Bengt & Eklund Hans: *Straffprocessen*, Iustus Förlag, Uppsala 2005

[Citeras: Lindell & Eklund 2005].

Lindell Bengt: *Civilprocessen: rättegång samt skiljeförfarande och medling*, Fjärde upplagan, Iustus förlag, Uppsala 2017

[Citeras: Lindell 2017].

Löfström Petter: *När verkligheten och juridiken möts - om åberopsbördan vid generalklausulslagstiftning*, Examensarbete, Stockholms universitet, 2013

[Citeras: Löfström 2013].

Nordh Roberth: *Praktisk Process VIII, Bevisrätt C Bevisvärdering*, andra upplagan, Iustus Förlag, Uppsala 2019

[Citeras: Nordh 2019].

Nordh Roberth: *Praktisk Process VII, Bevisrätt B Bevisbörda och beviskrav*, andra upplagan, Iustus Förlag, Uppsala 2019

[Citeras: Nordh 2019].

Schelin Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007

[Citeras: Schelin 2007].

Elektroniska källor

Fredrik Sjöshult: *Ska "sagolika skäl" krävas för att döma gängmördare?*

< <https://www.expressen.se/kronikorer/fredrik-sjoshult/ska-sagolika-skal-kravas-for-att-doma-gangmordare/>>, hämtad 2023-04-20

Rättsfallsförteckning

Tingsrätt

Attunda tingsrätt, dom den 21 juni 2021, mål B 367-21

Södertörns tingsrätt, dom den 11 oktober 2019, mål B 5969-19

Hovrätt

Svea hovrätt, dom den 7 september 2021, mål B 8398-21

Svea hovrätt, dom den 10 mars 2022, mål B 10649-19

Högsta domstolen

NJA 1980 s. 725

Högsta domstolens mål B 5952-21

Högsta domstolens mål B 2354-22